

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“
ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ПЕДАГОГИКА“

АВТОРЕФЕРАТ НА ДИСЕРТАЦИЯ

на тема:

„ФОРМИРАНЕ НА УМЕНИЯ ЗА ДЕЙСТВИЯ С ТЕКСТ ЧРЕЗ ВИРТУАЛНА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА В НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ“

ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА
СТЕПЕН „ДОКТОР“

в област на висше образование 1. Педагогически науки,

професионално направление:

1.3. Педагогика на обучението по...,

докторска програма

„Методика на обучението по български език и литература“

Докторант:

Светла Тодорова Терзиева-Сариева

Научен ръководител:

доц. д-р Фани Бойкова

Пловдив, 2023 г.

Дисертационният труд е предложен и обсъден на публична защита на заседание на катедра „Начална училищна педагогика“ към Педагогическия факултет на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ на 16.02.2023 г.

Дисертационният труд „Формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда в начална училищна възраст“ се състои от увод, три глави, изводи, заключение, библиография и приложения. Обемът му е 379 страници, от тях 364 страници основен текст, 5 страници библиография и 10 страници приложения. Библиографията обхваща 123 заглавия, от които 39 на чужд език.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 14.06.2023 г. от 11 часа в Заседателната зала на Педагогическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, гр. Пловдив

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Обща характеристика на изследването.....	4
1.1. Актуалност на темата.....	4
1.2. Обект, предмет, цел и задачи на изследването.....	6
2. Съдържание на дисертационния труд	7
3. Приноси на дисертационния труд.....	30
4. Публикации по темата на дисертационния труд	31
5. Цитирана в автореферата литература	32

1. Обща характеристика на изследването

1.1. Актуалност на темата

В уводната част на дисертацията е представена мотивацията за изследователския интерес към темата, целите и задачите. Очертана е актуалността на разглежданата проблематика в контекста на съвременното компетентностно и комуникативно ориентирано обучение.

Развитието на човешкото общество е немислимо без комуникация, която се изразява в процес на обмяна на взаимодействия посредством езика, чието проявление е речта. Устната и писмената форми на речта съдействат за реализиране на процес на общуване с цел обмен на информация, която е полезна на индивидите с оглед тяхното образование и развитие, което да доведе до успешната им социална реализация в професионален и междуличностен план.

Процесът на комуникация в обучението по български език и литература, както и по останалите учебни предмети, се осъществява чрез текстове, които се пораждат в хода на комуникативната ситуация, притежаващи цел и мотив, определени от адресанта и насочени към адресата, съобразени с неговата същност. Текстът е основна комуникативна единица, която е едновременно средство, продукт и мотив в процеса на социалната комуникация.

В съвременното високотехнологизирано общество комуникацията се осъществява бързо и лесно, „тук и сега“ посредством съвременни технически и технологични решения. Достъпът до информация и връзките между хората са опосредствани, но общуването се осъществява отново чрез текстовете.

В началното училище се поставят основите на формиране на различни умения у учениците, чрез които те успешно да се справят със задачи, чиято цел е развиване на потенциала им в различни области на познанието и усвояване на различни роли за интеграция в групата и обществото. Споделяме мнението на Ф. Бойкова, че „комуникативната ориентация на модерното езиково обучение е свързана с основната му цел – развиване на комуникативно-речевата компетентност, разбираана като овладяване на знания и формиране на умения, които да удовлетворяват комуникативните потребности на учениците в личен и в социален план и които да им съдействат за постигането на целите в личностната реализация в един високотехнологизиран вече свят“ (Бойкова 2016:111). Съвременните условия на социална и професионална адаптация предполагат висока степен на социокултурна компетентост, чието формиране и развитие е очертано както в Държавните образователни стандарти, така и в учебните програми още в начален етап, когато се формират базисни умения. Учениците е необходимо да се подготвят за бъдещите условия на труд, които, както подчертава Л. Дикова, ще се реализират извън традиционните пространства (Дикова 2017:7). Особено важно умение е умението за работата с текст, което е неотделима част от живота на човека, защото

чрез текстовете индивидът се развива и усъвършенства в процеса на комуникация с другите. В условията на дигиталното общество въпросът за работа с текстове във виртуална образователна среда е особено актуален, защото поражда предизвикателства за търсене на методи и средства за оптимално структуриране и дозиране на източниците на информация и усъвършенстване на уменията на съвременните ученици от начална училищна възраст да анализират, създават и интерпретират различни видове текст с оглед на поставената задача по различен начин, чрез интерактивни средства, които ги поставят в условията на откриватели и творци на собственото си познание.

В дисертационното изследване се поставя акцент върху формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда в обучението по български език и литература като основен предмет в началното училище, където се реализира естествен процес на комуникация, която може да бъде непосредствена и опосредствана, но общото в двата вида е наличието на текст. Според Ф. Бойкова текстът „има особена функция в учебната комуникация – едновременно средство за обучение и обект на изучаване; носител на културно и специфично научно познание; включващ езиковите единици в социална дейност чрез речта“ (Бойкова 2016:35). Комуникативноречевата ориентацията на обучението по роден език в начален етап цели формиране на умения у учениците да изграждат изказвания (текстове), които са цялостни, логически завършени, подчинени на дадена тема, в които се наблюдава уместна употреба на езикови средства, съобразени с нормите на книжовния български език. Според Р. Танкова „създаването на текст чрез преразказване или съчиняване е дейност, която изисква не само добра езикова подготовка, но и умения за структуриране на текста“ (Танкова 2016: 169). Обединяващ център на комплексния предмет български език и литература е формирането на комуникативноречеви умения, които са основен елемент от комуникативноречевата компетентност на учениците, която е фундаментална и трансверсална и осигурява резултатно общуване между хората чрез възприемане и създаване на текстове.

През първото десетилетие на XXI век се отчита интензивно развитие на процесите на дигитализиране на образователния процес в България, което води до модернизирание на класните стаи в синхрон с изискванията на цифровизацията във всички обществени сфери. Основните насоки за насърчаване използването на информационно-комуникационните технологии в образователния процес са формулиране в „Стратегия за ефективно прилагане на ИКТ в образованието и науката в Република България (2014 – 2020)“. Според Пл. Радев (Радев 2017:299) под виртуалната среда на обучение (Virtual Learning Environment – VLE) се разбира обучение, базирано на използването на информационно-комуникационните технологии и по-специално, базирано на интернет ресурси, приложения, електронни платформи. Тя позволява на ученици и учители да работят в образователни електронни платформи, ползвайки Web 2.0 инструменти за взаимодействие, включващи

и системи за управление на съдържанието. Използвайки виртуална учебна среда, ученици и учители могат да работят дистанционно – синхронно и асинхронно, но могат и да интегрират е-ресурсите с физическата учебна среда и по такъв начин да се осъществява смесено обучение, чрез което се разрешават различни учебни проблеми или проблеми, които имат важно значение за общността – в паралелката, в училището и в обществото.

Текстът е неотменна част от виртуалната среда. Неговата функция във виртуалната образователна среда не се променя. Промяната е в начина на поднасянето му и уменията за действия с текста.

Актуалност на проблема: Интересът към изследваната тема произтича от необходимостта да се формират, развият и усъвършенстват уменията за действия с текст у учениците от начална училищна възраст чрез възможностите, които предоставя виртуалната образователна среда. В методическата литература се разглеждат добри практики за работа във виртуална образователна среда, които не са систематизирани и представени под формата на модел за формиране на умения за действия с текст във виртуалната образователна среда. Считаме, че това дава основание за актуалността на изследването, защото чрез него ще се отговори на обществените очаквания към учениците от началното училище – да се овладяват в практически план комуникативни умения – за извличане на информация от текст за решаване на различни проблеми, умения за възприемане и осмисляне на различни по жанр текстове, умения за създаване на комуникативно адекватни текстове, обслужващи сферите на общуване – официална, неофициална, формална, неформална; умения за редактиране на собствен текст и чужд текст; развитие на умения за създаване на творчески текстове и др.

1.2. Обект, предмет, цел и задачи на изследването

Обект на изследване в дисертационния труд е системата от умения за действия с текст, формирани чрез виртуална образователна среда в обучението по български език и литература в начална училищна възраст.

Предмет на изследване е теоретично обоснован модел за формиране на умения за действия с текст у учениците от начален етап чрез виртуална образователна среда в обучението по български език и литература.

Дисертационното изследване има за цел да представи модел на обучение, чрез който да се обогати и усъвършенства методиката на обучение по български език и литература, като посочи пътищата, по които може се върви към текста – от гледна точка на автора и реципиента, както и пътищата, определящи пораждането и придвижването (възприемането и осмислянето) на самия текст между участниците в процеса на общуване, като се използват адекватно и целесъобразно ресурсите на виртуалната образователна среда.

За реализиране на целта се поставят за изпълнение следните задачи: да се анализират характеристиките на понятието текст като основно средство за комуникация и продукт от комуникацията в различни теоретични източници; да

се открият характерните особености на обучението чрез и за текст в начална училищна възраст в съществуващата нормативна база и училищна практика; да се определят особеностите на виртуалната образователна среда и приложението ѝ в обучението по български език и литература в началното училище; да се създаде модел за формиране на действия с текст в електронна образователна среда в обучението по български език и литература в начален етап; да се проведе анкетно проучване сред учители и ученици относно ефективността на използването на електронни ресурси в обучението по български език и литература при работа с текст; да се извърши експериментална работа с цел доказване ефективността на използване на електронните инструменти в обучението по български език и литература за формиране на умения за действия с текст.

Изследователска хипотеза: ако се разработи и приложи теоретично обоснован модел за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда в начална училищна възраст, то се предполага, че приложението му ще осигури повишаване на ефективността при работа с различни видове текст в обучението по български език и литература по отношение на развитието на комуникативноречевите компетентности на учениците.

За реализиране на поставените цели и задачи се прилага спектър от разнообразни изследователски методи: теоретичен анализ и синтез на източници, свързани с изясняване на понятията текст, ученически текст, виртуална образователна среда, умения за действия с текст в начална училищна възраст; педагогическо моделиране – изграждане на модел за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда в начална училищна възраст; педагогически експеримент – формиращ и констатиращ; статистически методи – математическо осигуряване на достоверността на резултатите.

2. Съдържание на дисертационния труд

Първата глава на дисертацията представя теоретичната постановка на изследването, обосновава се текстът като основно средство за комуникация и продукт от процеса на комуникация. В първа глава са обособени пет основни параграфа – същност и специфика на процесите общуване и комуникация, учебните програми по български език и литература в начален етап и мястото на текста в учебното съдържание, понятието текст – характеристики на текста и видове текст, методическа система за обучение чрез текст в началното училище и виртуална образователна среда в началното училище – същност и елементи.

Новата образователна парадигма от края на миналия и началото на настоящия век поставят процеса на обучение в условията на хуманизираща и демократизираща се реалност, при която се отчитат потребностите и интересите на ученика, който е поставен в центъра на педагогическото взаимодействие. Споделяме мнението на Ем. Василева, че образователният процес

се реализира посредством интерактивни технологии в условията на хуманна и демократична среда в условията на преподаване и учене (Василева 2003:123).

Новите тенденции на развитие в образователния процес налагат обучението по български език и литература в начална училищна възраст да се превърне в система „...широко отворена към света“. (Димчев 1992). Такъв тип обучение е комуникативно ориентирано обучение по роден език. Като отличителна черта на обучението по български език в начален етап Н. Иванова отбелязва неговата комуникативно-речева насоченост в своето изследване „Компетентностният подход в обучението по български език и литература в началния етап на основната образователна степен“. В същия труд Н. Иванова подчертава: „Чрез езиковото обучение се усъвършенстват уменията на учениците да се ориентират в комуникативната ситуация; да правят адекватен избор на изразни средства за реализиране на комуникативната цел; да участват в диалог по конкретна езикова тема; да създават устни и писмени текстове и пр.“ (Иванова 2022: 30).

Организацията на обучението по български език и литература в 1. – 4. клас в светлината на комуникативно-речевата ориентация означава, че на учениците се дава възможност да усвояват езикови и литературни знания и умения с оглед на тяхното приложение в езиковата практика в процеса на взаимодействие с останалите, което да доведе до усъвършенстване на уменията им за успешна комуникация и да улесни процеса на социализация на личността в човешкия колектив.

Учебният предмет български език и литература има комплексен характер, който се изразява в единство на езикови, литературни, комуникативно-речеви и социокултурни компетентности, като поставя основата за системното изучаване на българския език и литература в следващия образователен етап. Р. Танкова посочва, че „езиковото и литературното обучение се осъществяват в единство, тъй като основните цели в началното училище са свързани в овладяването на четенето и писането като взаимно обусловени речеви дейности.“ (Танкова 2016:5) Чрез обучението по български език и литература в началното училище се придобиват ключови компетентности, които са очаквани резултати в края на всяка учебна година и всеки етап от обучението и които намират израз в комплекс от знания, умения и отношения, представени в учебните програми. Според Националната квалификационна рамка на Република България, приета с Решение № 96 на Министерския съвет от 02.02.2012 г., една от основните видове компетентности, описани с оглед овладяване на степента на поемане на отговорност и самостоятелност, е комуникативната компетентност. Тя се отнася към трансверсалните компетентности, защото представлява способност за пренос и използване на знания и умения според конкретния контекст. Формирането на комуникативната компетентност е резултат от училищната подготовка (обуче-

ние) във всеки клас, етап и степен на образование. Формирането и усъвършенстването им е свързано с работа върху текст като основно средство за предаване на смисли, целящи изпълнение на определени действия, които довеждат до определен резултат .

В дисертационното изследване са посочени различни видове дефиниции на текст в зависимост от различните подходи при изясняване на същността на текста като знаково образувание. За целите на нашето изследване споделяме мнението на Е. Добрева и Ив. Савова относно следните основни характеристики на текста, които се определят от (Добрева, Савова 2010): текстуалността на езиковото образувание – свойство на знаковото образувание да се продуцира и възприема като текст; начина на реализиране на текстуалност; регулирането на качеството на комуникацията чрез текст.

Нормативно овладяването на уменията за работа с текст в начална училищна възраст е обусловено в държавните образователни стандарти. В чл. 2, ал. 1 от Наредба № 5 от 30 ноември 2015 г. за общообразователната подготовка се определят държавните образователни стандарти по учебния предмет български език и литература, чиято цел е постигане на ключови компетентности, свързани с формиране на базовата, функционалната и комплексната грамотност.

Текстът като основна и най-висша езикова и комуникативна единица е обект на изучаване още в периода на началното ограмотяване на учениците. Той е и средство за овладяване на знания и умения и за формиране на позитивни нагласи към процеса на обучение. Учениците придобиват знания за комуникативната ориентация на текста, като осъзнават на базата на собствения си опит как функционират текстовете в процеса на общуването между хората.

В съвременното начално училище е налице изградена методическа система за развитие на уменията на учениците да възприемат, създават и усъвършенстват (редактират) текстове – целенасочено изградени системно-структурни, тематично-смислови изказвания на учениците, подчинени на определена комуникативна (дидактическа – в училищни условия) задача. Комуникативноречевата насоченост на обучението по роден език произтича от същността на процеса на обучение, който е социално обусловен и се реализира като поредица от педагогически интеракции, изискващи участниците да осъзнават собственото си комуникативно поведение.

Работата с текст в зависимост от възрастовите особености на учениците от началните класове се отличава с определена последователност, която се нарича стратегия. Тя представлява план на действие, съвкупност от дейности, подчинени на определена цел, прилагане на подходи и методи и наличие на ресурси за осъществяването ѝ в обучението по български език и литература. Основните дейности, овладявани в хода на обучението при работа с и чрез текст, четенето и писането, определят вида на стратегиите за работа с текста

– стратегии за четене (възприемане и осмисляне на текст) и стратегии за писане (интерпретиране и създаване на текст).

Важно място в обучението по български език и литература при работа с различни видове текст заемат подходите, чрез които се постигат целите на обучение – овладяване на базова и функционална грамотност, които са описани в дисертационното изследване.

Уменията за действия с текст са структурен елемент на комуникативната компетентност и се отнасят към теоретичните интелектуални умения.

Уменията за действия с текст в социокултурната практика се проявяват комплексно и интегрирано. Участниците в процеса на комуникация възприемат и създават текстове с определена комуникативна цел. В дисертационния труд са посочени основните действия с текста – те се делят на рецептивни и продуктивни. Рецептивните действия биват действия с устни и писмени текстове (дискурси), като се посочва спецификата на реализирането им.

За реализиране на целите на дисертационното изследване се изяснява понятието виртуална образователна среда и приложението ѝ в началното училище.

Според Пл. Радев (Радев 2017:299) под виртуалната среда на обучение (VLE) се разбира обучение, базирано на използването на информационно-комуникационните технологии и по-специално, базирано на интернет ресурси, приложения, електронни платформи. Тя позволява на ученици и учители да работят в образователни електронни платформи, ползвайки Web 2.0 инструменти за взаимодействие, включващи и системи за управление на съдържанието. Използвайки виртуална учебна среда, ученици и учители могат да работят дистанционно – синхронно и асинхронно, но могат и да интегрират е-ресурсите с физическата учебна среда и по такъв начин да се осъществява смесено обучение, чрез което се разрешават различни учебни проблеми или проблеми, които имат важно значение за общността – в паралелката, в училището, в обществото като цяло.

В свое изследване Р. Пейчева –Форсайт и Б. Йовкова подчертават, че според В. Пантелидис, Боуман, Ходжис, Алисън и Вайнман виртуалната среда може да „стимулира ученето и разбирането, защото осигурява тясна връзка между символична и опитна информация”, а Selvarian посочва, че проектирането на виртуална среда на образование, „което подобрява обучението... чрез пространствено и социално присъствие“, осигурява не само процеси на откриване и конструиране на знанието и преживяване на откритие от учениците, но и превръща знанието в значим за личността на обучаемия процес. Р. Пейчева –Форсайт и Б. Йовкова посочват, че електронното обучение се възприема в широкия смисъл като „учене, подпомогнато от използването на информационни и комуникационни технологии“, което не изключва традиционното обучение, но основен акцент се поставя върху използването на интернет мрежата и възможностите, които предлага за усъвършенстване на процесите на преподаване, учене и педагогическа комуникация“. (Пейчева-Форсайт, Йовкова 2020:13)

В българското училище използването на виртуална образователна среда е застъпено след извършени промени в технологичното оборудване на училищата и поставяне на ново равнище на обучението чрез информационно-комуникационни технологии в изпълнение на Стратегията за ефективно прилагане на информационно-комуникационните технологии в образованието и науката на Република България (2014 – 2020 г.).

Обучението във виртуална образователна среда в началното училище се реализира чрез различни подходи съобразно възрастовите особености на обучаваните. Обучението чрез използване на дигитални устройства изисква прилагане на: личностно-ориентиран подход, дейностно-ориентиран подход, конструктивистки подход, холистичен подход, изследователски подход, интердисциплинарен подход, фасилитаторски подход, комплексно-интегралният подход, игрови подход.

Представени са и принципите на обучение във виртуална образователна среда – научност, достъпност, нагледност, съзнателност, активност, системност и последователност, трайно овладяване на знанията, уменията и навиците, индивидуализация и диференциация.

Технологията за формиране на действия с текст чрез виртуална образователна среда в начална училищна възраст е представена във **втората глава**. Целта на докторантското изследване е да се представи модел на обучение, чрез който да се обогати и усъвършенства методиката на обучение по български език и литература, като посочи пътищата, по които може да върви към текста – от гледна точка на автора и реципиента, както и пътищата, определящи пораждаването и придвижването (възприемането и осмислянето) на самия текст между участниците в процеса на общуване, като се използват адекватно и целесъобразно ресурсите на виртуалната образователна среда.

Технологията включва:

Система от инструменти и ресурси във виртуалната образователна среда в началното училище в обучението по български език и литература за формиране на умения за действия с текст

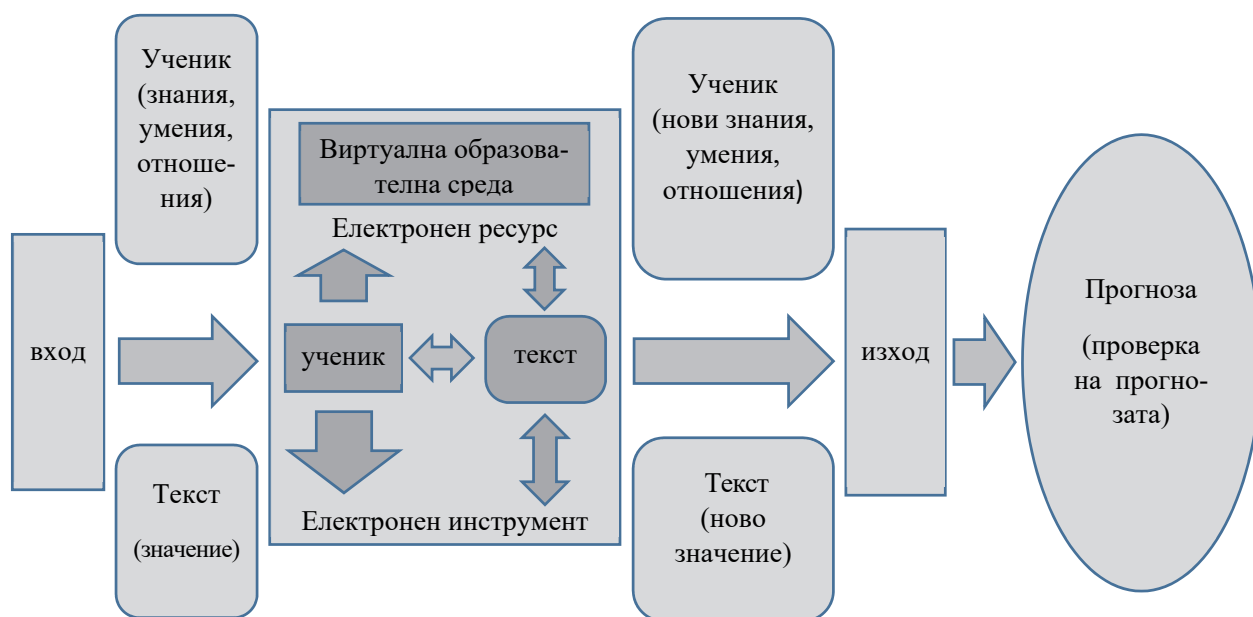
В дисертационното изследване са описани електронните ресурси и електронни инструменти, които намират приложение в обучението по български език и литература в обучението по български език и литература в начална училищна възраст. Посочват се видовете електронни ресурси и тяхното разнообразие, което се определя от: начина на разработване и ползване и технологичното средство или приложение, което се използва в процеса на обучение.

Описани са електронните инструменти които се използват в обучението по български език и литература на ученици от начален етап, които се делят няколко групи според предназначението си: за управление на обучението, за комуникация, за преподаване и учене, за създаване и обработка на текст, за самостоятелно и кооперативно учене.

В процеса на прилагане на електронните ресурси и инструменти при работа с различни функционални текстове в обучението по български език и

литература учителят прогнозира на базата на предварително поставена комуникативна задача какво да очаква в края на всеки урок за рецепция или продукцията на дискурс и съпоставя достигнатото равнище на комуникативна компетентност на учениците за умения за действия с текст с прогнозната цел. Отчитането на резултата от процеса и сравнението му с желаната цел могат да се отъждествят напълно или частично, но могат и да не отъждествят. При втория случай се извършва анализиране на причините и се планира нова стратегия за работа.

Визуалният модел на процеса е представен на Фигура 1.

Фигура 1. Процес на формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда

Най-общо стратегията за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда може да се представи така: определяне на условията на комуникативната ситуация; определяне на цел – формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда; определяне на задачи – декомпозиране на целта на основни задачи за изпълнение в условията на целенасочена комуникация с текст; определяне на целесъобразността на наличните електронни ресурси и инструменти и правилното им дозиране в процеса на работа; избиране на подходи и методи, съответстващи на целта, задачите, възрастовите особености на обучаваните, техния социален и читателски опит, техните интереси и предпочитания; планиране на етапите на работа – прилагане и усъвършенстване на уменията за контрол на времето при изпълнение на поставените задачи, избор на подходящи организационни форми на работа, които да активизират обучаваните да работят с текст; реализиране на дейността – работа по формиране на умения за

действия с текст чрез виртуална образователна среда; отчитане на резултатите от дейността – SWOT – анализ; предприемане на мерки за преодоляване на някои проблеми.

Фигура 2. Стратегията за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда

Системата от умения, подходи, методи, похвати и инструменти за реализиране на технологичния модел за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда в обучението по български език и литература в начален етап при работа с текст е визуализирана в разработени за целта на изследването таблични модели за представяне на взаимовръзката в процеса на формиране на умения за действия в текст с подходи, методи, похвати и инструменти в традиционна и във виртуална образователна среда. Илюстрираме модела със следната таблица:

Действия с текст	Подходи при формиране на умения за действия с текст във виртуална образователна среда	Методи, похвати и инструменти за действия с текст в традиционна и във виртуална образователна среда
<p>Рецептивни умения при писмени дискурси</p>		<p>Методи и похвати за действия с текст в традиционна образователна среда</p>
<p>1. Възприемане на текста</p> <p>1.1. Буквално и интерпретативно разбиране при четене – усвояване на непозната лексика; отговор на въпроси по тематичното изложение; изясняване на структурно-семантичното единство на текста.</p>	<p>Личностно-ориентиран подход. Дейностно-ориентиран подход. Конструктивистки подход Интердисциплинарен подход. Игрови подход.</p>	<p>Иновативни инструменти за действия с текст във виртуална образователна среда</p> <p>Kahoot. MindMap. Paint. Схеми. Таблицы. Презентации. Електронен речник. You Tube – анимации или филми със субтитри. Дидактическа виртуална игра – за непозната лексика чрез приложението Learningapps.</p>
<p>1.2. Критично и творческо разбиране при четене – разширяване на фоновите знания; формулиране на умозаклучения, аргументиране, обсъждане и оценяване на изказвания; самостоятелно изпълнение и отчитане изпълнението на задача с приложението на действията с текст при нови условия.</p>	<p>Личностно-ориентиран подход. Дейностно-ориентиран подход. Холистичен подход. Комплексно-интегрален подход. Игрови подход.</p>	<p>Словесно обрисване. Четене по роли. Драмагизация. Брейнсторминг.</p> <p>Проект – групов или индивидуален. Booksteatour – електронна книга, представяща изучената или нова история, създадена по подобие на изучаваната. Worklivesheets – задачи, които могат да бъдат диференцирани или групови. Анимирани представяне на историята – разкриват основната идея на текста. Презентация на основните идеи на творбата с доказателства от текста и подходящи изображения.</p>

<p>Рецептивни умения при устни дискурси</p>			
<p>1. Слушане – рецептивна речева дейност.</p>	<p>Холистичен подход. Интердисциплинарен подход. Личностно-ориентиран подход.</p>	<p>Слушане на текст, изпълнен от учител или ученик, с предварително поставена задача.</p>	<p>YouTube – използване на аудио текстове, придружени с подходящ музикален фон.</p>
<p>2. Говорене – продуктивно речево поведение.</p>			
<p>2.1. Диалогичен дискурс – естествена дискурсна техника за създаване на изказвания, в която се използват и паралингвистични средства.</p>	<p>Личностно-ориентиран подход. Дейностно-ориентиран подход. Конструктивистки подход. Комплексно-интегрален. Игрови подход.</p>	<p>Създаване на диалогичен дискурс между двама ученици или групов дискурс по поставен проблем. Драматизация на диалог.</p>	<p>Създаване на диалогичен дискурс чрез запис на аудиофайл – прослушване и коментиране на правилата за речево поведение Paint – за графично изобразяване на диалога Изработване на комикс – приложение на диалогичния дискурс Схематично изобразяване на диалог чрез различни видове фигури Таблично представяне на диалогов текст Презентация – представяне на анимирани герои, които водят диалог – запис на гласове на учениците.</p>
<p>2.2. Монологичен дискурс – техниката на монологичния дискурс се формира в процеса на обучението при комуникация с различни функционални текстове.</p>	<p>Личностно-ориентиран подход. Дейностно-ориентиран подход. Холистичен подход. Интердисциплинарен подход. Конструктивистки. Изследователски подход.</p>	<p>Създаване на устен монологичен дискурс по предварително поставена задача. Драматизация на монологичен дискурс от ученик.</p>	<p>Запис на монолог на ученик – аудио и видеозапис; видеозапис на драматизиран монолог на ученик – обсъждане на монологичен дискурс в група. Презентация – анимиран герой, озвучен от ученик, представя монологичен текст с различна функционална насоченост.</p>

<p>Продуктивни умения при писмени дискурси с конкретен адресат.</p> <p>1. Създаване на писмен текст, адресиран до определен комуникант.</p>	<p>Личностно-ориентиран подход. Дейностно-ориентиран подход. Конструктивистки подход. Интердисциплинарен подход. Комплексно-интегрален подход. Игрови подход.</p>	<p>Създаване на текстове с подбудителен характер – покана, поздравление. Създаване на писмо.</p>	<p>Създаване на текстове с подбудителен характер и на писмо чрез електронни приложения и платформи – viber, skype, e-mail, chat. Групов проект – презентация, електронна книжка, публикуване в сайт на паралелката или на училището.</p>
<p>Продуктивни умения при писмени дискурси.</p> <p>1. Писмени репродуктивни текстове – възприемане и извличане на информация, планиране, реализиране, контролиране на писмена преразказна дейност, реализиране на писмена преразказна дейност.</p>	<p>Личностно-ориентиран подход. Дейностно-ориентиран подход. Интердисциплинарен подход. Комплексно-интегрален подход. Конструктивистки подход. Игрови подход.</p>	<p>Подборно четене – за извличане на информация. Създаване на план за реализиране писмена преразказна дейност. Създаване на набор от опорни (ключови) думи.</p>	<p>Инструменти за извличане и синтезиране на информация: създаване или използване на готови образци на експресивни визуални символи за въпрос, начало на текст, основна част на текст, заключение, проблем. Инструменти за планиране: Схеми Таблици Мисловни карти Анимиран план Презентация Инструменти за създаване на набор от опорни (ключови) думи: Kahoot Wordweeh1 Boxes</p>

		Контролиране на писмена преразказна дейност: работа с правописен речник, приложението на умения за проверка на правописа на думата	Инструменти за контролиране на писмена преразказна дейност: електронен правописен речник.
2. Писмени продуктивни текстове – избор на тема и ориентирани в предмета на говоренето, определяне обхвата на темата, планиране и контролиране на писмена продуктивна дейност, реализиране на писмена преразказна дейност		За избор на тема и ориентирани в предмета на говоренето: Брейнсторминг Беседа Дискусия Наблюдение на илюстрация, свързана с темата За планиране: Групова дейност – дискусия за съставяне на план на текста. За контролиране на писмена продуктивна дейност: Ползване на правописен речник Прилагане на умения за проверка на правописа на думите	Инструменти за избор на тема и ориентирани в предмета на говоренето: Филм, анимация, свързани с темата. Аудиофайл с подходящо музикално произведение, насочващо към темата. Презентация с насочващи въпроси и изображения, свързани с темата на текста. Инструменти за планиране: Схеми Таблицы Мисловни карти Анимирани план Презентация Инструменти за контролиране на писмена продуктивна дейност: Електронен правописен речник

В дисертационното изследване е предложена система за оценка на ефективността на приложението на новата технология за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда

В табличен вид са посочени графични инструменти и скала за оценяване на ефективността им за формиране на действия с текста във виртуална образователна среда.

Графични инструменти – графики, инфографики, схеми, таблици, фигури в Paint, Mind Map		Инструмент/и за действия с текст във виртуална образователна среда
Критерии за оценка на ефективността на инструментите за действия с текст във виртуална образователна среда	Показатели за оценка на ефективността на инструментите за действия с текст във виртуална образователна среда	<p>Степен на проявление на показатели</p> <p>3 – висока степен на проявление</p> <p>2 – средна степен на проявление</p> <p>1 – ниска степен на проявление</p>
	1. Задълбочено възприемане на художествен текст (писмен курс)	<p>1.1. Инструментът съдейства за определяне на темата на текста и връзката ѝ със заглавието на творбата.</p> <p>1.2. Инструментът спомага за откриване на значението на непознатата лексика в текста.</p> <p>1.3. Инструментът съдейства за открояване на основните моменти в развитието на сюжета.</p> <p>1.4. Инструментът съдейства за открояване на героите и подпомага разбирането на смисъла на действията им</p> <p>1.5. Инструментът стимулира аналитичните действия с текста и формулирането на умозаключения относно основната идея на текста.</p> <p>1.6. Инструментът активизира процеса на формулиране на изводи за авторското послание на текста и общото звучене на текста за читателя.</p>
2. Задълбочено възприемане на нехудожествен текст /писмен курс/	2.1. Инструментът съдейства за ориентиране в темата на текста и връзката ѝ със заглавието на текста.	2.1. Инструментът съдейства за ориентиране в темата на текста и връзката ѝ със заглавието на текста.
	2.2. Инструментът спомага за откриване на значението на непознатата лексика в текста.	2.2. Инструментът спомага за откриване на значението на непознатата лексика в текста.
	2.3. Инструментът улеснява извличане на информация от текста за решаване на поставена задача.	2.3. Инструментът улеснява извличане на информация от текста за решаване на поставена задача.
	2.4. Инструментът стимулира аналитични действия с текста и формулиране на изводи относно предназначението на текста в сферата на познанието.	2.4. Инструментът стимулира аналитични действия с текста и формулиране на изводи относно предназначението на текста в сферата на познанието.

3. Задълбочено възприемане на устни дискурси – слушане и говорене	3.1. Инструментът стимулира активното и целенасочено слушане на текста	
	3.2. Инструментът активизира създаването на диалогичен дискурс за изясняване темата, целта на комуникативната ситуация, обмяна на идеи и формулиране на изводи и избори за вземане на решение	
	3.3. Инструментът активизира създаването на монологичен дискурс и съдействия за неговото адекватно проявление – формулиране на тема, построяване на логично изложение, формулиране на заключения	
4. Усъвършенстване на уменията за създаване на писмен репродуктивен дискурс	4.1. Инструментът съдейства за по-лесно извличане на информация от оригиналния текст.	
	4.2. Инструментът стимулира и улеснява процеса на планиране на репродуктивния дискурс.	
	4.3. Инструментът подпомага процеса на контролиране на репродуктивния дискурс.	
5. Усъвършенстване на уменията за създаване на писмен продуктивен дискурс	5.1. Инструментът стимулира уменията за избор на тема и уточняване на предмета на говорене в заглавието на текста	
	5.2. Инструментът стимулира и улеснява процеса на планиране на продуктивния текст	
	5.3. Инструментът подпомага процеса на контролиране на продуктивния дискурс.	

Таблично са предложени инструменти, които са приложения от офисния пакет на Майкрософт, които са достъпни за работа за ученици и учители. Уменията за работа с посочените в таблицата инструменти се усвояват в уроците по компютърно моделиране.

	Инструмент/и за действия с текст във виртуална образователна среда Приложения за MS Office – PowerPoint, Sway, Paint, LearningApp, MovieMaker	
Критерии за оценка на ефективността на инструментите за действия с текст във виртуална образователна среда	Показатели за оценка на ефективността на инструментите за действия с текст във виртуална образователна среда	<p>Степен на проявление на показатели</p> <p>3 – висока степен на проявление</p> <p>2 – средна степен на проявление</p> <p>1 – ниска степен на проявление</p>

<p>1. Задълбочено възприемане на художествен текст (писмен дискурс)</p>	<p>1.1. Инструментът съдейства за определяне на темата на текста и връзката ѝ със заглавието на творбата.</p> <p>1.2. Инструментът спомага за откриване на значението на непознатата лексика в текста.</p> <p>1.3. Инструментът съдейства за открояване на основните моменти в развитието на сюжета.</p> <p>1.4. Инструментът съдейства за открояване на героите и подпомага разбирането на смисъла на действията им</p> <p>1.5. Инструментът стимулира аналитичните действия с текста и формулирането на умозаключения относно основната идея на текста.</p> <p>1.6. Инструментът активизира процеса на формулиране на изводи за авторското послание на текста и общото звучене на текста за читателя.</p>
<p>2. Задълбочено възприемане на нехудожествен текст /писмен дискурс/</p>	<p>2.1. Инструментът съдейства за ориентиране в темата на текста и връзката ѝ със заглавието на текста.</p> <p>2.2. Инструментът спомага за откриване на значението на непознатата лексика в текста.</p> <p>2.3. Инструментът улеснява извличане на информация от текста за решаване на поставена задача.</p> <p>2.4. Инструментът стимулира аналитични действия с текста и формулиране на изводи относно предназначението на текста в сферата на познанието.</p>
<p>3. Задълбочено възприемане на устни дискурси – слушане и говорене</p>	<p>3.1. Инструментът стимулира активното и целенасочено слушане на текста</p> <p>3.2. Инструментът активизира създаването на диалогичен дискурс за изясняване темата, целта на комуникативната ситуация, обмяна на идеи и формулиране на изводи и избори за вземане на решение</p> <p>3.3. Инструментът активизира създаването на монологичен дискурс и съдейства за неговото адекватно проявление – формулиране на тема, построяване на логично изложение, формулиране на заключения</p>

4. Усъвършенстване на уменията за създаване на писмен репродуктивен курс	4.1. Инструментът съдейства за по-лесно извличане на информация от оригиналния текст.	
	4.2. Инструментът стимулира и улеснява процеса на планиране на репродуктивния курс.	
	4.3. Инструментът подпомага процеса на контролиране на репродуктивния курс.	
5. Усъвършенстване на уменията за създаване на писмен продуктивен курс	5.1. Инструментът стимулира уменията за избор на тема и уточняване на предмета на говорене в заглавието на текста	
	5.2. Инструментът стимулира и улеснява процеса на планиране на продуктивния текст	
	5.3. Инструментът подпомага процеса на контролиране на продуктивния курс.	

Таблично представяне на инструменти – приложения Web 2.0, които се ползват свободно и чието съдържание може да се ползва, като се преглежда, избира и може да бъде създадено от потребителя.

YouTube – аудио и видеопродукти	Инструмент/и за действия с текст във виртуална образователна среда	
Критерии за оценка на ефективността на инструментите за действия с текст във виртуална образователна среда	Показатели за оценка на ефективността на инструментите за действия с текст във виртуална образователна среда	Степен на проявление на показатели
		3 – висока степен на проявление
		2 – средна степен на проявление
		1 – ниска степен на проявление
1. Задълбочено възприемане на художествен текст /писмен курс/	1.1. Инструментът съдейства за определяне на темата на текста и връзката ѝ със заглавието на творбата.	
	1.2. Инструментът спомага за откриване на значението на непознатата лексика в текста.	
	1.3. Инструментът съдейства за откриване на основните моменти в развитието на сюжета.	
	1.4. Инструментът съдейства за откриване на героите и подпомага разбирането на смисъла на действията им.	

	<p>1.5. Инструментът стимулира аналитичните действия с текста и формирането на умозаключения относно основната идея на текста.</p> <p>1.6. Инструментът активизира процеса на формулиране на изводи за авторовото послание на текста и общото звучене на текста за читателя.</p>
<p>2. Задълбочено възприемане на нехудожествен текст /писмен дискурс/</p>	<p>2.1. Инструментът съдейства за ориентиране в темата на текста и връзката ѝ със заглавието на текста.</p> <p>2.2. Инструментът спомага за откриване на значението на непознатата лексика в текста.</p> <p>2.3. Инструментът улеснява извличане на информация от текста за решаване на поставена задача.</p> <p>2.4. Инструментът стимулира аналитични действия с текста и формулиране на изводи относно предназначението на текста в сферата на познанието.</p>
<p>3. Задълбочено възприемане на устни дискурси – слушане и говорене</p>	<p>3.1. Инструментът стимулира активното и целенасочено слушане на текста</p> <p>3.2. Инструментът активизира създаването на диалогичен дискурс за изясняване темата, целта на комуникативната ситуация, обмяна на идеи и формулиране на изводи и избори за вземане на решение</p> <p>3.3. Инструментът активизира създаването на монологичен дискурс и съдействия за неговото адекватно проявление – формулиране на тема, построяване на логично изложение, формулиране на заключения</p>
<p>4. Усъвършенстване на уменията за създаване на писмен репродуктивен дискурс</p>	<p>4.1. Инструментът съдейства за по-лесно извличане на информация от оригиналния текст.</p> <p>4.2. Инструментът стимулира и улеснява процеса на планиране на репродуктивния дискурс.</p> <p>4.3. Инструментът подпомага процеса на контролиране на репродуктивния дискурс.</p>
<p>5. Усъвършенстване на уменията за създаване на писмен продуктивен дискурс</p>	<p>5.1. Инструментът стимулира уменията за избор на тема и уточняване на предмета на говорене в заглавието на текста</p> <p>5.2. Инструментът стимулира и улеснява процеса на планиране на продуктивния текст</p> <p>5.3. Инструментът подпомага процеса на контролиране на продуктивния дискурс.</p>

Представяне на инструменти за създаване на интерактивни образователни материали, чрез които учениците от начална училищна възраст извършват промяна в процеса на работа.

<p>Критерии за оценка на ефективността на инструментите за действия с текст във виртуална образователна среда</p> <p>1. Задълбочено възприемане на художествен текст (писмен курс)</p>	<p>Инструмент/и за действия с текст във виртуална образователна среда: Learningapps – инструменти за създаване на интерактивни обучаващи материали; Kahoot – обучаваща образователна платформа, базирана на игрови принципи; Liveworksheets – интерактивен ресурс и инструмент за проверка, самооценка и самокорекция, който подлежи на непрекъсната промяна.</p> <p>Показатели за оценка на ефективността на инструментите за действия с текст във виртуална образователна среда</p>	<p>Степен на проявление на показателите</p> <p>3 – висока степен на проявление 2 – средна степен на проявление 1 – ниска степен на проявление</p>
<p>2. Задълбочено възприемане на нехудожествен текст (писмен курс)</p>	<p>1.1. Инструментът съдейства за определяне на темата на текста и връзката ѝ със заглавието на творбата.</p> <p>1.2. Инструментът спомага за откриване на значението на непознатата лексика в текста.</p> <p>1.3. Инструментът съдейства за открояване на основните моменти в развитието на сюжета.</p> <p>1.4. Инструментът съдейства за открояване на героите и подпомага разбирането на смисъла на действията им</p> <p>1.5. Инструментът стимулира аналитичните действия с текста и формулирането на умозаклучения относно основната идея на текста.</p> <p>1.6. Инструментът активизира процеса на формулиране на изводи за авторовото послание на текста и общото звучене на текста за читателя.</p>	
	<p>2.1. Инструментът съдейства за ориентирание в темата на текста и връзката ѝ със заглавието на текста.</p> <p>2.2. Инструментът спомага за откриване на значението на непознатата лексика в текста.</p> <p>2.3. Инструментът улеснява извличане на информация от текста за решаване на поставена задача.</p>	

	2.4. Инструментът стимулира аналитични действия с текста и формулиране на изводи относно предназначението на текста в сферата на познанието.	
3. Задълбочено възприемане на устни дискурси – слушане и говорене	3.1. Инструментът стимулира активното и целенасочено слушане на текста	
	3.2. Инструментът активизира създаването на диалогичен курс за изясняване темата, целта на комуникативната ситуация, обмяна на идеи и формулиране на изводи и избори за вземане на решение	
	3.3. Инструментът активизира създаването на монологичен курс и съдейства за неговото адекватно проявление – формулиране на тема, построяване на логично изложение, формулиране на заключения	
4. Усъвършенстване на уменията за създаване на писмен репродуктивен курс	4.1. Инструментът съдейства за по-лесно извличане на информация от оригиналния текст. 4.2. Инструментът стимулира и улеснява процеса на планиране на репродуктивния курс. 4.3. Инструментът подпомага процеса на контролиране на репродуктивния курс.	
5. Усъвършенстване на уменията за създаване на писмен продуктивен курс	5.1. Инструментът стимулира уменията за избор на тема и уточняване на предмета на говорене в заглавието на текста 5.2. Инструментът стимулира и улеснява процеса на планиране на продуктивния текст 5.3. Инструментът подпомага процеса на контролиране на продуктивния курс.	

Критериите и показателите се предлагат на учителите за оценяване на ефективността им в процеса на действия с текст в процеса на реализиране на видове уроци в обучението по български език и литература в началното училище.

Система на работа на технологичния модел за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда в различни видове уроци в обучението по български език и литература в начална училищна възраст

За настоящото изследване се предлага и установи приложението на технологичния модел в система от уроци:

1. Урок за възприемане на художествен текст
2. Урок за възприемане на нехудожествен текст
3. Урок за създаване на репродуктивен текст
4. Урок за създаване на продуктивен текст
5. Урок за създаване на подбудителен текст
6. Урок за създаване на творчески текст
7. Урок за редактиране на текст

В третата глава се описва експерименталната проверка на ефективността на технологията. Посочват се етапите на експерименталната проверка на ефективността на технологията: анкетно проучване на начални учители с цел установяване на използването на електронни ресурси и инструменти в уроците по български език и литература при действия с текст в усна или писмена форма; констатиращ експеримент за установяване на формиращи действия с текст у учениците; формиращ експеримент за установяване на формиращи действия с текст у учениците чрез виртуална образователна среда; анкетно проучване на начални учители и ученици за установяване на ефективността от използването на ресурсите и инструментите на виртуалната образователна среда; анализ на резултатите и изводи.

Проведеното анкетно проучване с начални учители се осъществи през месеците април и май 2019 г. В него участваха 15 начални учители от ОУ „А. Страшимиров“, гр. Бургас и 25 начални учители от НБУ „М. Лъкатник“, гр. Бургас. Въпросите от анкетата са от затворен тип, с четири избираеми отговора, но не е поставено ограничение за избор на отговор.

От извършеното анкетно проучване се установи: налице са положителни нагласи у началните учители за ползване на електронни ресурси и разработването на инструменти в процеса на работа в обучението по български език и литература във всички части на уроците по литература и по комуникативноречевни умения с цел развитие на различни умения у учениците от начален етап при работа с текст.

За провеждане на констатиращия експеримент през месеците октомври, ноември и декември 2019 г. са избрани по две паралелки от трети и четвърти

клас от НБУ „М. Лъкатник“, гр. Бургас , от които едната се определя за контролна група, а втората – за експериментална група. Броят на изследваните ученици в трети клас е 51 ученици, а броят на изследваните ученици в четвърти клас е 50 ученици. В двете паралелки в трети клас и в двете паралелки в четвърти клас преподава един и същ учител по български език и литература.

Формулирането на целите и задачите на наблюдението на уроци по литература и формиране на комуникативноречевни умения е свързано с установяване на равнището на формиране на умения за действия с текст у учениците от начална училищна, които се обучават в традиционна образователна среда.

За осъществяване на целенасочено наблюдение в уроците по български език и литература в начална училищна възраст се изработи система от критерии и показатели и скала за установяване на равнището на формираните умения за действия с текст у учениците от начална училищна възраст. Предложената система е част от протокола за наблюдение на урока за действия с текст и се попълва от наблюдателя в хода на реализиране на наблюдението за всеки ученик. В зависимост от проявленията на действията с устен или писмен дискурс във видовете уроци за работа с текст се попълват само тези данни, които се наблюдават и могат да бъдат измерени в хода на урока.

Разработване на документация за осъществяване на наблюдението – бланки за наблюдение /протоколи/ и начин на регистриране на резултатите в бланките за наблюдение. Протоколите се попълват от наблюдателя в хода на наблюдавания урок. Осъществени са 10 проверки на уроци за възприемане на художествен текст, по извънкласно четене, за създаване на устен преразказ, за създаване на писмен преразказ и за редактиране на писмен текст.

С оглед проверка на поставената хипотеза на изследването – разработване и приложение на теоретично обоснован модел за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда в начална училищна възраст, което води до повишаване на ефективността при работа с различни видове текст по отношение на развитието на комуникативноречевите компетентности на учениците от начална училищна възраст, през месеците януари и февруари 2020 г. се реализира формиращ експеримент с ученици от трети и четвърти клас от НБУ „М. Лъкатник“, гр. Бургас.

Организацията на провеждане на формиращия експеримент включва следните елементи: формулиране на цел, задачи, обект, предмет и методи за осъществяване на формиращия експеримент.

Проследяването на динамиката на формиране на умения за действия с текст в традиционна и виртуална образователна среда се отчита в следните видове уроци за действия с текст – 1) урок за възприемане на художествен текст; 2) урок за създаване на писмен отговор на въпрос към нехудожествен (научнопопулярен) текст; 3) урок за създаване на репродуктивен текст; 4)

урок за създаване на продуктивен текст; 5) урок за създаване на подбудителен текст; 6) урок за създаване на творчески текст и 7) урок за редактиране на текст. Уроците се провеждат паралелно в двете групи – експерименталната група и контролната група. Предварителната подготовка и организацията на работа на учителя се отчита в протокол за наблюдение на урок, където се посочват методите, инструментите и ресурсите, които използва учителят, характерни за традиционната и виртуалната образователна среда, за да формира у учениците умения за действия с текст.

В таблица след всеки урок се отчита степента на проявление на критериите и показателите за умения за действия с текст за учениците от двете групи за съответния клас – експериментална и контролна. В табличен вид се подават обобщени данни за броя на учениците по групи, които се разпределят според степента на проявление на показателите за формиране на умения за действия с текст.

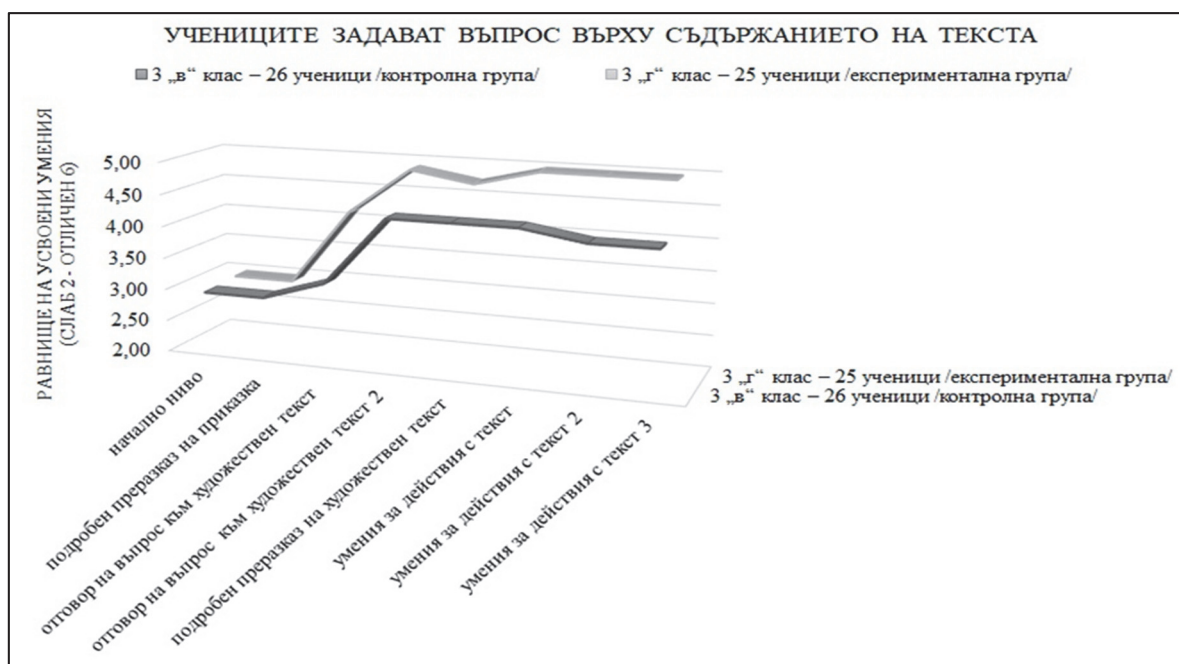
Средностатистически получените резултати за всеки от изследваните критерии и проявлението на показателите, разкриващи нивото на овладени умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда, показват, че при учениците от експерименталните паралелки процентът на проявление на овладените умения средно надвишава с от 12 – 15% до 20% този при учениците от контролните паралелки.

В дисертационния труд се отчитат резултатите от анкетни проучвания с ученици от трети и четвърти клас и начални учители, преподаващи по български език и литература, в което участват 20 начални учители от НБУ „М. Лъкатник“, гр. Бургас, които преподават по български език и литература в трети и четвърти клас, и 60 ученици от трети и четвърти клас, разпределени съответно както следва: от трети клас – 35 ученици и от четвърти клас – 25 ученици. Резултатите посочват мотивиращата и стимулираща роля на електронните ресурси и инструменти в процеса на обучение по български език и литература, които водят до усъвършенстване на уменията на учениците от начален етап при работа с текст и придобиване и усъвършенстване на нови умения за самостоятелно и кооперативно учене.

Изводи

В резултат на проведения формиращ експеримент се установи следното:

В резултат на приложението на теоретично обосноваия модел за формиране на умения за действия с текст у учениците от начален етап чрез виртуална образователна среда в обучението по български език и литература са налице постигнати по-високи резултати при работа с текст от учениците от експерименталните групи в сравнение с учениците от контролните групи, което е видно от представената Графика 1.

Графика 1

Приложението на електронните ресурси и инструменти съдействат за ефективното възприемане и интерпретиране на текста от обучаваните, защото осигуряват активното им участие в процеса на „придвижване“ на текста от автора към рецепиента. Осъществява се „нов“ прочит на текста от учениците, който се базира на мобилността и вариативността на използваните електронни ресурси и инструменти. Резултатите, които се отчитат при втората графика, разкриват ефективността на приложение на електронните ресурси и инструменти от виртуалната образователна среда при създаване на продуктивен текст в съответствие с условията на комуникативната ситуация.

Графика 2

Като обобщен извод може да посочим, че резултатите от формация експеримент потвърждават заложената хипотеза, според която приложението на теоретичния модел за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда в начална училищна възраст успява да осигури ефективност при работа с различни видове текст в обучението по български език и литература по отношение на развитието на комуникативноречевите компетентности на учениците и води до повишаване на академичните резултати на обучаваните. Учениците усвояват нови умения за прочит и разбиране на текста, като се отчитат повишен интерес и мотивация за четене, осмисляне и интерпретиране на различни видове текст според целта на комуникацията. Обучаваните надграждат своите знания и умения за действия с текст чрез използване на нови технологии и електронни ресурси, отговаряйки на изискванията на съвременното дигитално образование, което поставя задача пред младите хора за постоянно усъвършенстване и учене през целия живот.

В заключението се обобщават резултатите от проведената опитна работа и анализи. Процесът на работа с различни видове текст, представени чрез различни източници в начална училищна възраст, е задача от първостепенна важност, защото дава възможност на обучаваните да усвояват умения, които имат прагматическа насоченост – учениците не само се образуват, разширяват читателските си интереси, формират критическо мислене и ценностни нагласи, но и създават модели за успешна комуникация между автор и реципиент, независимо от различията между тях.

Формирането на умения за действия с текст у учениците от начален етап чрез виртуална образователна среда в обучението по български език и литература е проблем с особена значимост, защото обхваща всички сфери и етапи от развитието на личността в обществото. Работата с текст поставя началото на комуникацията, съдейства за развитието на грамотността, определя нивото на регулация в обществото, дава възможност на индивидите да се усъвършенстват, определя и съхранява обществените традиции, създава модели за опознаване и променяне на света. Поради това работата върху формиране на умения за действия с текст в дигиталната ера е много отговорна и продължителна. В процеса на обучение чрез текст в уроците по български език и литература в началното училище учителите и изследователите трябва да търсят нови пътища и да експериментират, за да открият и приложат нови техники на работа, съответстващи на потребностите на обучаваните, на които предстои да променят света и обществото към по-добро.

3. Приноси на дисертационния труд

Технология за формиране на действия с текст чрез виртуална образователна среда в начална училищна възраст, която включва:

- система от инструменти и ресурси във виртуалната образователна среда в началното училище в обучението по български език и литература за формиране на умения за действия с текст /описание и приложение в практиката/;
- система от последователни действия с инструментите от виртуалната образователна среда за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда;
- система от умения, подходи и инструменти за реализиране на технологичния модел за формиране на умения за действия с текст чрез виртуална образователна среда в обучението по български език и литература в начален етап при работа с текст;
- в сравнителен план таблично е визуализирана взаимовръзката в процеса на формиране на умения за действия с текст с подходи, методи, похвати и инструменти в традиционната (урочната) и виртуалната среда. Така се открояват перспективите за развиване на умения за работа с текст на различните приложения на MS OFFICE, YOUTUBE канали, платформите LEARNING APS, KAHOOT и други инструменти за обучение във виртуална среда.

В процеса на изследването е разработена документация за осъществяване на целите на разработката, включваща:

- протокол за наблюдение на уроци по български език и литература;
- система от критерии и показатели за установяване на равнището на формираните умения за действия с текст у учениците от начална училищна възраст, които се обучават в традиционна образователна среда;
- анкети за начални учители, които преподават по български език и литература, с цел установяване на видовете електронни ресурси и инструменти, които се използват в уроците по български език и литература при действия с текст в устна или писмена форма;
- анкети за начални учители, преподаващи в трети и четвърти клас, и на ученици от трети и четвърти клас с цел установяване ефективността на използването на видове електронни ресурси и електронни инструменти в урок по литература (четене).

4. Публикации по темата на дисертационния труд

- 4.1. Терзиева, Св. Използването на електронни ресурси в обучението по български език и литература в 3. и 4. клас – средство и възможност за формиране на умения за работа с текст у учениците от началния етап. – В: *Лингводидактически ракурси*, София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2020, с. 664.
- 4.2. Терзиева – Сариева, Св. Работа с текст във виртуална образователна среда в началното училище. – В: *Годишник на Шуменския университет „Епископ К. Преславски“*, Педагогически факултет, Шумен: Университетско издателство „Епископ К. Преславски“, 2020, т. XXIV D, с. 803.
- 4.3. Терзиева – Сариева, Св. Обучението чрез текст във виртуална образователна среда в началните класове – основа за развитие на функционалната грамотност на учениците в начален етап. – В: *Edu&Tech Образование и технологии*, Б., 2021, vol.12, с.220.
- 4.4. Терзиева – Сариева, Св. Развиване на умения за създаване на творчески текстове у учениците от началния етап в уроците по извънкласно четене чрез инструментите на виртуалната образователна сред. – В: *Докторантски изследвания*, Пловдив: Университетско издателство „П. Хилендарски“, 2021, № 5, с. 22.
- 4.5. Терзиева – Сариева, Св. Стратегии и подходи при работа с текст при учениците от начален етап. – В: *Е-стисание „Образование и развитие“*, бр. 10, 2022 г. < <http://www.eddev.eu> >

5. Цитирана в автореферата литература

- Бойкова, Ф. Актуални аспекти на обучението по български език – комуникативни стратегии за социализация. – В: *Български език и литература.*, С., 2016, № 2, с.111 – 126.
- Бойкова, Ф. Комуникативни стратегии в обучението по български език., Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2016.
- Василева, Д. Развиване на стратегии за четене в контекста на стратегиите за учене. – В: *Български език и литература.*, София, 2016, № 5, с. 478 – 490.
- Василева, Ем. Урокът в началното училище., София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2003.
- Дикова, Л. Виртуален офис., Пловдив: Fast Print Books, 2017.
- Димчев, К. Обучението по български език като система, С., 1992.
- Добрева, Е., Ив. Савова. Текстолингвистика (уводен курс), Шумен: Фабер, 2010
- Иванова, Н., Компетентностният подход в обучението по български език и литература в началния етап на основната образователна степен. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2022.
- Наредба № 5 от 30 ноември 2015 г. <https://cioo.mon.bg/wp-content/uploads/2014/07/nrdb5_30.11.2015_obshtoobr_podgotovka.pdf>
- Националната квалификационна рамка на Република България от 2012 г.
- Пейчева-Форсайт, Р., Б. Йовкова. Дигитални форми на учене и възможностите им за прилагане в държавната администрация, С., 2020.
- Радев, Пл. Езикът на педагогиката, Пловдив: Университетско издателство „П. Хилендарски“, 2017.
- Стратегия за ефективно прилагане на ИКТ в образованието и науката в Република България (2014 – 2020) < <https://web.mon.bg/bg/143>>
- Танкова, Р. Методика на обучението по български език и литература в началното училище, Пловдив: Университетско издателство „П. Хилендарски“, 2016.